

THEOLOGISCHE UNIVERSITEIT
VAN DE PROTESTANTSE KERK IN NEDERLAND
TE KAMPEN

PASTOR IN PERSPECTIEF

Een praktisch-theologisch onderzoek naar de competentie van de pastor.

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van de titel van doctor in de godgeleerdheid,
aan de Theologische Universiteit
van de Protestantse Kerk in Nederland te Kampen,
op gezag van de rector dr. E.R. Jonker,
hoogleraar in de Praktische Theologie
in het openbaar te verdedigen
op vrijdag 31 maart 2006
des namiddags te drie uur
in de aula van de Theologische Universiteit,
Oudestraat 6 te Kampen.

door

Joke Bruinsma - de Beer

geboren te Dokkum, 7 mei 1959

Promotor: Prof. dr. J.H. van der Laan
Copromotor: Dr. J.B.G. Jonkers

Omslag: beeld 'Het gesprek', van Jurry Pott.

ISBN-10: 90-5263-923-X NUR: 707
ISBN-13: 978-90-5263-923-9

© 2006 theologische uitgeverij NARRATIO, Postbus 1006, 4200 CA Gorinchem
tel. 0183 62 81 88 fax 084 739 29 45 e-mail: verkoop@narratio.nl
Actuele informatie is te vinden op www.narratio.nl.
Onze uitgaven zijn ook te koop via de boekhandel en www.kerkboek.nl (ook in België).

Niets uit deze uitgave mag verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale bestandskopie, luisterboek, Digi-boek, Internet-PDF of op welke andere wijze dan ook, behoudens voor eigen gebruik, zonder de voorafgaande toestemming van de uitgever c.q. de auteur. Citaten tot maximaal vier regels zijn toegestaan, grotere citaten vallen onder het overnamerecht waarvoor toestemming is vereist, tenzij gedaan in het kader van een recensie.

Bij het door Jurry Pott gemaakte beeld 'het Gesprek':

“Nicht der sog. Seelsorgebedürftige ist abhängig von den Kenntnissen, Fähigkeiten, Trostangeboten des Seelsorgers, sondern der Seelsorger (die Seelsorgerin) macht sich radikal abhängig von dem flehenden Ruf des Anderen in seiner Not und seinem Leid. Das ist der Trost der Seelsorge: sich dem Elend vorbehaltlos, ohne Einschränkung auszusetzen.”

Henning Luther: *Die Lügen der Tröster. Das Beunruhigende des Glauben als Herausforderung für die Seelsorge.*
In: *Praktische Theologie*, Heft 3, Gütersloh 1998, p. 174.

Samenvatting

Inleiding

Tegenwoordig is het beroep van pastor veeleisend en gecompliceerd. Het vraagt dan ook om adequaat geschoolde en getrainde mensen. Het onderzoek *'Pastor in perspectief'* focust op de theologische en professionele competentie van de gemeentepredikant als pastor. Door middel van een enquête is een antwoord gezocht op de volgende vraag: *Waarin en op grond waarvan wordt de pastor competent geacht in onderscheiding met de psycho-sociale hulpverlener?* Het onderzoek, dat de respons van gemeenteleden, predikanten en psycho-sociale hulpverleners analyseert en interpreteert, heeft ten doel inzicht te verkrijgen in de eigenheid en competentie van de pastor, in vergelijking met die van de psycho-sociale hulpverlener. In die zin wil het een bijdrage leveren aan de pastoraal-theologische theorievorming over de competentie van de pastor en haar visie op pastoraat. Tevens wordt door het onderzoek materiaal geboden om het curriculum en de eisen voor de opleiding pastoraat te evalueren.

Gezien de grenzen van het onderzoek worden er met betrekking tot het onderscheid tussen pastores en psycho-sociale hulpverleners voornamelijk vragen gesteld over de problematieken die pastores en hulpverleners in de praktijk tegenkomen.

In het boek worden het onderzoeksontwerp en de resultaten van de enquête gerapporteerd. Om een bijdrage te leveren aan het theologische profiel van de competentie van de pastor, wordt een theologische reflectie op de onderzoeksresultaten geboden, gebaseerd op de theologie van Henning Luther en anderen.

Het onderzoek

In *deel I* van het boek worden de onderzoeksmethodiek en de resultaten van de analyse van de respons op de vragenlijsten beschreven.

In *hoofdstuk 1* geven we de ideeën van verscheidene theologen over de competentie van de pastor weer. Het begrip competentie wordt in het onderzoek gedefinieerd als het geheel van toegeschreven en verworven kwaliteiten waarmee iemand op adequate wijze een bepaalde taak kan uitoefenen. Toegeschreven kwaliteiten zijn kwaliteiten die de pastor bezit, enkel op grond van het feit dat ze zich bevindt in de sociale klasse van de predikanten, of omdat zij ambtsdrager is, of omdat zij een vrouw of man is. Op deze factoren heeft een pastor geen of nauwelijks invloed. Verworven kwaliteiten houden verband met educatie, een adequate uitvoering van het werk, originaliteit, talent en creativiteit.

Het concept competentie bestaat uit drie componenten: deskundigheid (kennis, vaardigheden en visie op pastoraat), de persoon (eigenschappen of attitude en geloof) en het ambt (legitimatie en status) van de pastor.

In *hoofdstuk 2* beschrijven wij de aard en de methodiek van het onderzoek. We verantwoorden onze keuze voor een enquête als het meest geschikte meetinstrument voor het exploratieve en beschrijvende onderzoek. Verder beschrijven wij de respondentengroepen: gemeenteleden, predikanten en psycho-sociale hulpverleners. De drie groepen ontvingen vrijwel identieke vragenlijsten, om ons in staat te stellen de respons van de drie groepen te vergelijken.

In *hoofdstuk 3* wordt inzicht verkregen in de resultaten van de analyse van de respons van de gemeenteleden. Zij geven in het algemeen hoog op van de pastor. Volgens de gemeenteleden is de pastor een goede gesprekspartner voor mensen met persoonlijke problematiek (rouw, gewetensvragen en ernstige ziekte) en een expert in bepaalde aspecten van problemen (de

gelovige, de levensbeschouwelijke en de emotionele kant van problemen). De psycho-sociale hulpverleners zijn specialisten in psychologische en sociale problematieken en zij kunnen goed helpen bij de relationele en emotionele aspecten van problemen.

De gemeenteleden noemen verschillende effecten van pastorale zorg; meer dan de helft van hen vindt dat *bekrachtiging* een effect van pastorale zorg is. Effecten als *gekrenkt* en *veroordeeld* vinden de gemeenteleden niet herkenbaar als gevolg van pastorale zorg.

De gemeenteleden zijn positief over de feitelijke kennis van de pastor van de bijbel, de theologie en de kerk. Zij vinden de pastor een betrouwbare en gelovige persoon, evenals een geïnspireerde en betrokken persoon. Zij beschouwen de relatie tussen de pastor en de kerkenraad als een gedemocratiseerde relatie.

De vragen naar de gewenste competentie leiden tot de volgende resultaten. Volgens de gemeenteleden zouden pastores meer moeten weten van de maatschappij en de mensen. Verder vinden zij het gewenst dat de pastor coöperatief, soepel en authentiek is. Ten slotte vinden zij het gewenst dat de pastor haar geloof meer deelt met ander mensen.

In *hoofdstuk 4* worden de antwoorden van de predikanten gepresenteerd. Zij hebben meer reserves ten aanzien van de competentie van de pastor dan de gemeenteleden. De predikanten menen dat de pastor gespecialiseerd is in persoonlijke existentiële problematiek (rouw, zin- en gewetensvragen). Verder is zij een goede gesprekspartner bij bepaalde aspecten van problemen (de gelovige, levensbeschouwelijke en emotionele kant van problematieken). De predikanten vinden psycho-sociale hulpverleners goede gesprekspartners bij psychologische en relationele problemen; zij achten hen gespecialiseerd in de relationele en emotionele aspecten van problemen.

De meerderheid van de predikanten denkt dat mensen zich *gesterkt* en *gezien* voelen door pastorale zorg. Zij denken niet dat mensen zich *gekrenkt* voelen door pastorale zorg.

De predikanten zijn positief over de kennis van de pastor over het geloof en over de theologie en zij beschouwen haar als een betrouwbare, geïnspireerde en geëngageerde persoon. Zij hebben echter twijfel over het persoonlijke geloof van de pastor. De predikanten vinden de relatie tussen de pastor en de kerkenraad gedemocratiseerd, zij zijn echter wel van mening dat de pastor degene is die de prioriteiten in de pastorale zorg bepaalt.

De predikanten vinden het gewenst dat de pastor kennis heeft van de maatschappij en de mensen. Zij vinden het eveneens van belang dat de pastor over hulpverlenende vaardigheden beschikt en goed kan begeleiden bij religieuze vragen. Verder is het volgens hen gewenst dat de pastor een toegewijde en flexibele persoon is in haar werk en dat zij beschikt over een persoonlijk geloof.

In *hoofdstuk 5* worden de resultaten weergegeven van de psycho-sociale hulpverleners. Zij hebben een genuanceerde mening over de pastor. Volgens de psycho-sociale hulpverleners is de pastor een goede gesprekspartner voor mensen met persoonlijke problemen rond zin (ernstige ziekte, rouw en zin- en gewetensvragen). Verder wordt zij gezien als een goede gesprekspartner bij verschillende aspecten van problemen (de levensbeschouwelijke en gelovige kant van problemen). De psycho-sociale hulpverleners menen dat therapeuten gespecialiseerd zijn in problemen rond depressiviteit en de relatie met de partner. Verder zijn therapeuten goed in de psychologische en sociale aspecten van problemen.

Volgens de psycho-sociale hulpverleners voelen mensen zich door pastorale zorg *gesteund*. Zij denken niet dat mensen zich *gekrenkt* voelen door pastorale zorg.

De psycho-sociale hulpverleners zijn positief over de kennis die de pastor heeft van de bijbel, de theologie en de kerk. Zij achten pastores zorgvuldige mensen met een persoonlijk geloof.

De psycho-sociale hulpverleners vinden kennis van de maatschappij en van psychologie gewenst voor de pastor. De pastor zou tevens moeten beschikken over religieuze expertise.

Verder achten de psycho-sociale hulpverleners een zorgvuldige en coöperatieve houding gewenst.

In *deel II* van het boek worden de drie respondentengroepen vergeleken. Bij de ordening en interpretatie zoek ik aansluiting bij de bestaande theorie. In het bepalen van de keus voor een theoretisch model spelen twee overwegingen een essentiële rol: enerzijds moet het theoretische model zoveel mogelijk recht doen aan de gevonden onderzoeksgegevens, anderzijds moet het model fungeren als ordeningsprincipe om de veelheid aan empirische gegevens tot een samenhangend geheel te schikken, opdat zij tot ons ‘spreken’. De empirische gegevens vormen de aanleiding om voornamelijk vanuit de theologie van Henning Luther deze gegevens te expliciteren, te ordenen en ermee in dialoog te gaan.

Uit hoofdstuk 6

In dit hoofdstuk reflecteren we op de overeenkomsten en verschillen tussen de pastor en de psycho-sociale hulpverlener, met betrekking tot de problemen welke zij tegenkomen in hun pastorale en psychologische praktijk. Tevens gaan wij in op de consequenties van de overeenkomsten en verschillen voor de pastorale zorg.

De pastor blijkt vooral gespecialiseerd te zijn in wat door Kunneman de ‘trage vragen’ worden genoemd. Dit zijn existentiële en zingevingsvragen. “Daaronder vallen niet alleen vragen rondom ziekte, lijden en dood, maar ook alle vragen rond liefde, trouw en zorg in de relaties tussen ouders en kinderen en in de verhoudingen tussen levenspartners, respectievelijk het geweld, de ontrouw en de onverschilligheid die maar al te vaak voor die relaties kenmerkend zijn.” Deze vragen dienen zich langzaam, maar onontkoombaar aan, zij zijn van alle tijden en zij zijn in veel gevallen wel als probleem voelbaar, maar tegelijkertijd kost het “bijzonder veel moeite om ze helder te benoemen, laat staan om oplossingen te vinden voor de problemen die achter die vragen schuilgaan.” Een belangrijk punt van Kunnemans kritiek richt zich tegen instellingen die deze ‘trage vragen’ transformeren in “een snelle vraag, een vraag die met behulp van versnellende technieken (bijvoorbeeld psychofarmaca, JBdB) en dus met toenemende efficiency opgelost kan worden.” Op deze persoonlijke, wezenlijke vragen en deze vragen rond zingeving en ‘ultimate concern’ is geen direct antwoord mogelijk. Deze problematieken vragen niet om een oplossingsgerichte aanpak, maar om de moed om te zoeken.

De mens wordt door Heitink gezien als een eenheid in lichamelijke, psychische, spirituele en relationele zin. Vanuit deze visie zullen de problematieken van pastورانten hun gehele leven (het lichamelijke, het psychische, het spirituele en het relationele) beïnvloeden. Religie kan in het duiden van het bestaan een emanciperende rol spelen. Volgens Luther is de mens niet een statisch wezen, maar een veranderende, gefragmentariseerde en wordende mens. Religie reguleert en stimuleert de individuatie van de mens. Kenmerkend voor de gefragmentariseerde mens is haar verlangen naar hoe zij zou kunnen zijn.

De problematieken waarmee de pastoranter worstelt en waarvoor zij pastorale zorg zoekt, zijn problematieken op de breukmomenten van het leven (rouw, depressiviteit, problemen in relaties met significante anderen). Als iemand zulke breukmomenten ervaart, bevindt zij zich op een grens. Op deze grens bestaat de mogelijkheid om het alledaagse ontregeld te laten worden en een glimp te zien van Gods werkelijkheid. “Religion ist darum im Kern gerade nicht Sinnstiftung oder Bewältigung von Kontingenz. Religion bewahrt vielmehr die Zerrissenheit.”

Luther stelt dat veel gangbare hulpverlening uitgaat van het ‘Defizitmodell des Helfens’. Deels komen zijn bezwaren overeen met wat Kunneman onder meer de

gezondheidsinstellingen verwijt. De cliënt, degene die met een probleem worstelt en bij een psycho-sociale hulpverlener komt, wordt in veel gangbare hulpverlening gezien als iemand met een tekort, een Defizit. Concreet betekent dit dat zieke, zwakke, machteloze en stervende mensen het nodig hebben geholpen te worden door gezonde, sterke, machtige en levende mensen. Het gevolg hiervan is dat er een twijfelachtige relatie van autoriteit en afhankelijkheid wordt gecreëerd. In het Defizitmodell wordt er van uitgegaan dat een individu met een probleem weer aangepast moet worden aan de samenleving en aan de realiteit van het 'normale'.

Voor de pastorale zorg betekent dit dat de pastor ervan uitgaat dat de lichamelijke, spirituele, psychische en relationele kant van de mens elkaar beïnvloeden en een onderlinge eenheid vormen. Maar dat wil niet zeggen dat deze mens een statisch wezen is. De mens is een mens in wording en religie speelt daarin een belangrijke rol. Religie betekent in de kern subjectwording en verandering van het individu, emancipatie en individuatie van mensen. Wat voorhanden is, de mens in haar kracht en kwetsbaarheid, verwijst naar de mens coram Deo. In de fragmenten ligt de belofte van de toekomst van heelheid en bevrijding. Daarom gaat het in religie niet om troost, veiligheid, zekerheid en geborgenheid, maar om vervreemding, fragmentatie, om onrust en zoeken. Dat wil overigens niet zeggen dat er in religie geen plaats zou zijn voor troost. Godsdienst "ist Trost nur, insofern sie mit der Erinnerung an das 'Versprechen' den Einspruch gegen eine Welt wachhält, die ohne Tränen der Trauer ist." "Seelsorge, die den 'ganzen' Menschen will, ergreift damit Partei immer auch für den 'noch nicht vorhandenen Menschen', für seine verstellten, unentfalteten Möglichkeiten." In de pastorale zorg dienen de pastorant en de pastor stil te durven staan bij de onrust, de gebrokenheid van het bestaan en de vervreemding, zodat zij zich niet overgeven aan valse vertroosting, die "(...) Sinn dort behauptet, wo Unsinn und Sinnlosigkeit erfahren werden." Pastoraat, dat uitgaat van individuatie door religie, is dan geen applicatie van 'Seelsorge', maar speelt derhalve een rol in de individuering van mensen.

De pastorale zorg probeert de pastorant stil te laten staan in de ervaringen van contingentie, omdat deze breukmomenten in het leven van de pastorant een mogelijkheid en een moment zijn waarop in het leven iets te ervaren valt van God en de bron van het leven. In de één-dimensionaliteit van het bestaan bieden breukmomenten, hoe moeilijk ook, tevens mogelijkheden om in het hier en nu iets te ervaren van de transcendente werkelijkheid van God, zij bieden de mogelijkheid om in het alledaagse bestaan de ervaring op te doen dat 'it could be otherwise'. Deze mogelijkheid is heel uniek. Zulke grenservaringen kunnen bij mensen 'a search for significance in ways related to the sacred' bewerkstelligen.

In het pastoraat staan het leven, de vragen, de angst, de vreugde en de hoop van de pastorant centraal, dit noemen wij het leken-theologisch perspectief. Voor de pastorant als subject betekent dit dat zij zelf haar vragen thematiseert en dat zij zelf aangeeft waarover het in het pastorale gesprek moet gaan. Bijgevolg kan er ook geen sprake van zijn dat de pastor op een autoritaire manier voorschrijft hoe de pastorale relatie vormgegeven zou moeten worden. De relatie tussen pastor en pastorant zal zo gelijkwaardig zijn als mogelijk is. Verder leveren de in de grenssituatie opdoemende vragen, ervaringen en problemen voor alle betrokkenen (zowel pastorant, als pastor en allen die er omheen staan) een revisie van en kritiek op het alledaagse.

Wanneer een pastor, bijvoorbeeld, een ernstig zieke pastorant bezoekt, is in veel gangbare definities over pastoraat de zieke degene die geholpen wordt, of dient te worden. Uitgaande van het feit dat de zieke subject is en zelf haar ervaringen duidt en uitgaande van het feit dat de zieke niet iemand is met een 'Defizit', moet de conclusie luiden dat de pastor en alle omstanders veel te leren hebben van de situatie en dat zij eigenlijk degenen zijn met een 'Defizit': zij schieten tekort in kennis van de betekenis

van ziekzijn en in de ervaring van een leven in angst en pijn. De grenservaring van ziekte stelt vragen aan alle betrokkenen. Vragen omtrent ieders eigen omgaan met ziekte, kwetsbaarheid en sterfelijkheid (existentiële grenservaring). En vragen omtrent het maatschappelijke taboe op ziekte, kwetsbaarheid en dood (sociale grenservaring).

Uit hoofdstuk 7

De gegevens met betrekking tot de effecten van pastoraat, waarbij voornamelijk het verschil opvalt tussen de gemeenteleden en de predikanten, zijn de aanleiding om een drietal pastorale visies te vergelijken. Met het oog op deze vergelijking heb ik een schema ontwikkeld, gebaseerd op de theologische inzichten van Luther. Via deze weg tracht ik de empirische gegevens in een kader te plaatsen en tot spreken te brengen.

De predikanten en de psycho-sociale hulpverleners menen dat mensen zich *ondersteund* en *gesterkt* voelen door pastorale zorg. De gemeenteleden en psycho-sociale hulpverleners noemen *bekrachtiging* als effect van pastorale zorg en zij associëren dit effect met een immanente en soms met een transcendente bron. Tevens is in het beeld van bekrachtiging een emancipatoir element aanwezig: de mens kan tot haar recht komen en verwerft zelfstandigheid.

In pastorale zorg als ondersteuning is de pastor degene die de ander bijstaat en steunt. Zij staat borg voor en houdt het uit bij de pastorant in haar nood. In het vervolg wordt deze door de predikanten en psycho-sociale hulpverleners genoemde steun 'comfort' genoemd.

De door de gemeenteleden en psycho-sociale hulpverleners genoemde pastorale zorg als bekrachtiging bedoelt de pastorant te bekrachtigen in haar zoektocht naar zin. De pastorant wordt aangemoedigd om zichzelf te oriënteren en bronnen te zoeken in zichzelf en in de christelijke traditie om haar situatie te duiden. Pastoraat als bekrachtiging wordt in het vervolg 'empowerment' genoemd. Pastoraat als empowerment kan emanciperend genoemd worden, in die zin dat de pastorant ervaren kan dat zij tot haar recht komt, zich geïnspireerd en bevrijd voelt en zelfstandigheid verwerft. Pastoraat als empowerment is er op uit om mensen tot hun recht te laten komen, eigen verantwoordelijkheid te geven en te inspireren.

Wij bieden een reflectie op het verschil op drie pastorale stromingen (therapeutisch, mystagogisch en biografisch pastoraat) in vergelijking met Luther's ideeën over pastoraat. Zijn belangrijkste uitgangspunten zijn het subject van de pastorale zorg, het 'Defizit-modell' van de hulpverlening, de overtuiging dat religie in eerste instantie niet troostend of steunend bedoeld is, maar eerder vervreemdend en verontrustend werkt en zijn opvatting dat de situatie van degene die op zoek is naar zin een bron van kritiek kan zijn op onze maatschappij.

De kritiek op therapeutisch pastoraat bestaat er uit dat de mens niet gezien wordt als subject van de pastorale zorg en dat er een asymmetrische relatie bestaat tussen de pastor en de pastorant. Verder wordt religie voornamelijk gezien als steun en troost, en niet als vervreemdend en verontrustend. En ten slotte onderkent en verdisconteert therapeutisch pastoraat de kritiek van de situatie van de pastorant op de socio-politieke structuren niet.

Mystagogisch pastoraat kan worden beschouwd als een reactie op therapeutisch pastoraat. Toch geldt de kritiek die op het therapeutische pastoraat geuit is eveneens voor mystagogisch pastoraat. Een ander kritiekpunt is dat in mystagogisch pastoraat de pastorant niet in al haar dimensies beschouwd wordt, maar voornamelijk in haar geestelijke en spirituele dimensie en los van haar context.

Er zijn veel overeenkomsten tussen biografisch pastoraat en Luther's ideeën over pastoraat. Beide geven veel ruimte aan de pastorant met haar vragen en haar zoektocht, beide zijn zich bewust van het subject in haar context. Een belangrijk verschil is echter, dat biografisch

pastoraat (te) weinig oog heeft voor de politieke en de maatschappijkritische dimensie van de situatie van de pastorant.

Ik concludeer dat, om recht te doen aan het subject in het pastoraat, pastorale zorg zich zou moeten bevinden in de spanning tussen empowerment en ‘comfort’. Mij lijkt de winst van het nemen van het uitgangspunt van pastoraat in de spanning tussen ‘comfort’ en empowerment, dat zowel de individuele troostende en steunende kant, als de individueel emanciperende en maatschappijkritische kant een plaats krijgen.

Het is de taak van de pastor ervoor te zorgen dat pastoraat zich bevindt tussen de polen ‘comfort’ en empowerment. Terecht wijst Luther er op dat juist in de grenservaringen en in de breukmomenten van het leven de mogelijkheid ontstaat van het perspectief op Gods werkelijkheid. Het zijn deze existentiële ervaringen waarin de één-dimensionaliteit van het leven doorbroken wordt door de diepere werkelijkheid van God. Het lijkt er soms echter op dat Luther op de grensmomenten wil blijven staan ter wille van het doorbreken van Gods perspectief op onze werkelijkheid: religie is vervreemding, onrust en breuk, troost is er alleen in de belofte. Deze spanning van de voortdurende grenservaring kan de pastorant uiteindelijk wellicht niet uithouden. In dat geval staat pastoraat dan ook niet langer in de spanning tussen comfort en empowerment, maar wordt de nadruk eenzijdig op het laatste gelegd.

Bonhoeffer schreef in een aantal van zijn gevangenisbrieven (5-12-’43, 23-1-’44 en 21-2-’44) over zijn aanvechting van verzet en de moeite die hij had om zich over te geven aan wat hem overkwam. Bonhoeffer vat in zijn begrip ‘Widerstand’ het verzet tegen politieke en maatschappelijke structuren, het verzet tegen het leed dat de mens treft, maar ook verzet tegen God. Hij erkent echter, dat uiteindelijk het verzet een grens heeft. Die grens is niet precies te trekken en ieder mens bepaalt waar de grens van het verzet bereikt is. Het verzet vindt zijn grens in de overgave. Deze overgave is geen fatalistische acceptatie, die Bonhoeffer “in den meisten Fällen nur ein euphemistischer Ausdruck für Indifferenz und Indolenz” noemt. Hij vraagt zich af: “gibt es nicht auch die stolze und zähneknirschende Gelassenheit?” Deze overgave is veeleer een bewuste keuze die veel moed vergt en kwetsbaar maakt.

Enerzijds zie ik het als de taak van de pastorale zorg om het kritische van de situatie van de pastorant (de sociale grenservaring), als verzet tegen politieke, economische en maatschappelijke structuren verder te dragen. Dat wil zeggen: hoorbaar, zichtbaar en kenbaar te maken via diaconaat, vorming, catechese, politieke en sociale instanties en in de verkondiging. Anderzijds kan het echter evenzeer de taak van het pastoraat zijn om aan de pastorant de mogelijkheid te tonen dat verzet een grens kan hebben in de overgave. Niet als berusting en fatalisme, maar als een daad van overgave van de pastorant. Een bewuste daad van moed. De pastorant beschouwt het leed in haar leven als een gegeven waarmee geleefd moet worden. Het vergt veel levenskunst wanneer iemand vanuit zo’n daad van overgave haar bestaan als van Godgegeven kan beschouwen en verder kan leven.

Uit hoofdstuk 8

In dit hoofdstuk wordt een profiel geschetst van de competente pastor.

Ten eerste zou de pastor moeten beschikken over een *theologie ten dienste van het subject*. De pastor erkent dat het subject producent is van ‘ordinary theology’ (Astley). Gelovige mensen zijn bezig met ‘theology-in-construction’: gedurende hun leven proberen mensen om te gaan met de ‘trage vragen’ van het bestaan, zin te verlenen aan en zin te zoeken voor hun alledaagse bestaan: voor hun levenspraxis, hun levensgeschiedenis en hun levenscyclus. Deze ‘ordinary theology’ is niet in de eerste plaats een intellectuele zaak, integendeel zelfs. In ‘ordinary theology’ is heel de mens betrokken: op cognitief, affectief en handelingsintentioneel niveau en in al haar dimensies: lichamelijk, spiritueel, sociaal en psychisch. In de pastorale zorg

wordt aan het subject tijd en ruimte gegeven. Het subject bepaalt haar eigen vragen, verhaal, thema's, zoektocht en doel in de pastorale zorg. De pastor is zich bewust van het feit dat zij degene is met een deficiëntie ten opzichte van de situatie en ervaringen van de ander. Denken vanuit het perspectief van de pastorant ('Denken vom Anderen her', Lämmermann) garandeert een zo gelijkwaardig mogelijke communicatiestructuur tussen pastorant en pastor.

Ten tweede dient de pastor te beschikken over een *theologie van de kritische hermeneutiek*. Dat betekent voor de pastor in de eerste plaats een plaatsbepaling en reflectie ten aanzien van de invloed van haar eigen contextuele bepaaldheid en haar eigen biografie op de manier waarop zij in de wereld staat en op haar eigen 'Vorverständnis' ten aanzien van de grensmomenten in het leven van mensen, lijden, wanhoop, hoop, angst en vreugde. Een goede pastor kent zichzelf. Ten tweede erkent de pastor dat heel de mens (lichamelijk, spiritueel, sociaal en psychisch) in het omgaan met 'trage vragen' in het pastoraat betrokken is. De pastorant wordt beschouwd in de bredere context van familie, maatschappij en kerk en de invloed ervan op de pastorant. In de derde plaats heeft de pastor een kritisch analyserend en onthullend vermogen ten aanzien van de structuren en systemen waarbinnen de mens leeft. Dat vergt een scherpe maatschappijanalyse. Ten vierde beschikt de pastor over een spiritualiteit die hoopt dat God recht doet aan en oor en oog heeft voor de mensen die kwetsbaar en beschadigd zijn. "Außer acht bleibt hier die Tatsache, daß Religion (und Religionen) immer auch die genau entgegengesetzte Funktion erfüllt haben, nämlich Störung der Ordnung, Kritik und Auflösung des Bestehendes zu sein." En ten vijfde heeft de pastor een open, flexibele, maar ook kritische houding jegens de wijze waarop de pastorant haar zoektocht vormgeeft.

De pastor zou over een kritische hermeneutische theologie moeten beschikken, die reflecteert op de wijze waarop de christelijke traditie een rol speelt in het pastoraat en van invloed is op de pastorant. De lezing, de duiding van de geloofstraditie en de Schriften worden beïnvloed door de context van vandaag en door de pastorant die leest en duidt in haar situatie. Het is de taak van de pastor om de invloed van de situaties van mensen op de omgang met de traditie kritisch te duiden en te analyseren. Wanneer de situatie van een pastorant een correctie inhoudt op de uitleg van de traditie en de Schriften, dan kan de pastor deze correctie verdisconteren in preken, catechese, missie en diaconale zorg. Het is anderzijds ook mogelijk dat een pastorant of iemand uit de omgeving van de pastorant onrecht doet aan de traditie en de Schriften. Wanneer de geloofstraditie een correctie inhoudt op de lezing en duiding door de pastorant of door naasten van de pastorant, zullen pastor en pastorant zich samen buigen over de traditie en de Schriften om ze opnieuw te leren verstaan.

De respons van de drie respondentengroepen op de vragen over deskundigheid en persoon van de pastor 'falsifiëren' de keuze voor het hierboven geschetste profiel van de pastor niet. De respondenten constateren met betrekking tot de competentie van de pastor het volgende: pastores hebben te weinig een houding van flexibiliteit en samenwerking, te weinig kennis van de betekenis van het geloof, van mensen, van psychologie, van religies en van de maatschappij. Verder missen de respondenten vaardigheden in hulpverlening en religieuze begeleiding en een houding van authenticiteit.

De respondenten achten de pastor goed in kennis van de bijbel, theologie en kerk. Zij vinden haar goed in geloofscommunicatie en zij menen dat de pastor een zorgzame en betrouwbare persoon is en een geïnspireerde en geëngageerde gelovige.

Inhoud

Woord vooraf	5
Inleiding	13
De aanleiding en motivatie voor het onderzoek	13
Relevantie en doel	13
Persoonlijke betrokkenheid	13
Het onderzoek	14
Deel I: De pastor overwogen	15
Hoofdstuk 1. De concepten	17
Inleiding	17
De vraagstelling	17
De concepten	20
1. De pastor	20
2. De psycho-sociale hulpverlener	21
3. De competentie	22
De kwaliteiten	23
De competentie nader beschouwd	25
Deskundigheid	26
Persoon	29
Ambt	31
4. 'Wordt geacht'	33
Samenvatting	34
Hoofdstuk 2. Methodiek	35
Het type onderzoek	35
Het empirische onderzoek	35
De vragenlijst	36
De vraagstelling	36
De opbouw van de vragenlijststelling	37
Persoonsgegevens	37
Hulpvragen	38
Competentie	38
Deskundigheid	39
Persoon	39
Positie/ambt	40
De respondenten en de mate van representativiteit	41
De gemeenteleden	41
De predikanten	41
De psycho-sociale hulpverleners	41
De bewerking van de gegevens	42
Frequentieverdelingen en maten voor spreiding	42
Factor-analyse	42
Kruistabellen	43
Correlaties	43

Hoofdstuk 3. Analyse data gemeenteliden	45
Inleiding	45
De persoonsgegevens	45
De persoonlijke gegevens	45
De problematieken	46
De vraag bij wie mensen het beste hulp kunnen zoeken voor problemen	46
De factor-analyse	48
De keuze voor een pastor, of een psycho-sociale hulpverlener	51
De verschillende aspecten van problematieken	51
De factor-analyse	53
De vraag naar gevoerde gesprekken en ontvangen hulp	53
Waarover spreken zij	54
Competentie	55
Deskundigheid	55
De feitelijke en gewenste kennis	55
De factor-analyse	57
Het feitelijke en gewenste kunnen	58
De factor-analyse	60
De effecten van pastoraat	61
De factor-analyse	62
Persoon	64
De feitelijke en gewenste eigenschappen	64
De factor-analyse	65
Het feitelijke en gewenste geloof	67
De factor-analyse	68
De factor-analyse voor de feitelijke en gewenste deskundigheid en de persoon van de pastor	71
Ambt	75
De vraag naar de opleiding	75
De factor-analyse	75
De vraag naar de positie van de pastor	76
De factor-analyse	77
De status van de pastor	77
Kenmerkende beelden voor de pastor	78
De factor-analyse	79
Evaluatievragen	80
Hoofdstuk 4. Analyse data predikanten	81
Inleiding	81
De persoonsgegevens	81
De persoonlijke gegevens	81
De problematieken	82
De vraag bij wie mensen het beste hulp kunnen voor problemen	82
De factor-analyse	84
De problemen die feitelijk het meest bij de pastor aan de orde komen	86
De keuze voor een pastor, of een psycho-sociale hulpverlener	86
Verschillende aspecten van problematieken	87
De factor-analyse	88
Competentie	90
Deskundigheid	90
De feitelijke en gewenste kennis	90
De factor-analyse	91

Het feitelijke en gewenste kunnen	92
De factor-analyse	94
De effecten van pastoraat	96
De factor-analyse	96
Persoon	98
De feitelijke en gewenste eigenschappen	98
De factor-analyse	99
Het feitelijke en gewenste geloof	101
De factor-analyse	103
De factor-analyse voor de feitelijke en gewenste deskundigheid en de persoon van de pastor	105
Ambt	108
De vraag naar de opleiding	108
De factor-analyse	108
De vraag naar de positie van de pastor	108
De status van de pastor	109
Kenmerkende beelden voor de pastor	110
Evaluatievragen	111
Hoofdstuk 5. Analyse data psycho-sociale hulpverleners	113
Inleiding	113
De persoonsgegevens	113
De persoonlijke gegevens	113
De mate van affiniteit met geloof, religie en levensbeschouwing	113
De problematieken	114
De vraag bij wie mensen het beste hulp kunnen zoeken voor problemen	114
De factor-analyse	116
Correlaties	117
De problemen die feitelijk het meest bij de psycho-sociale hulpverlener aan de orde komen	118
De keuze voor een psycho-sociale hulpverlener, of een pastor	119
De verschillende aspecten van problematieken	119
De factor-analyse	120
Correlaties	121
Competentie	123
Deskundigheid	123
De feitelijke en gewenste kennis	123
De factor-analyse	125
Het feitelijke en gewenste kunnen	126
De factor-analyse	128
De effecten van pastoraat	128
De factor-analyse	129
Persoon	132
De feitelijke en gewenste eigenschappen	132
De factor-analyse	133
Het feitelijke en gewenste geloof	135
De factor-analyse	136
De factor-analyse voor de feitelijke en gewenste deskundigheid en de persoon van de pastor	138
Ambt	139
De vraag naar de opleiding	139
De factor-analyse	139

De vraag naar de positie van de pastor	140
De status van de pastor	140
De factor-analyse	141
Kenmerkende beelden voor de pastor	142
De factor-analyse	143
Evaluatievragen	143
Deel II De pastor driedimensionaal	145
Hoofdstuk 6. Het eigene van pastoraat	147
Inleiding	147
De problematieken en de pastor	147
De data	147
De problematieken en de psycho-sociale hulpverlener	149
De pastor en de psycho-sociale hulpverlener	152
Theologische waardering	153
Inleiding	153
Uitgangspunten en overwegingen	153
De toespitsing op pastorale zorg	155
Samenvatting en conclusies	157
Hoofdstuk 7. De visie op pastoraat	159
Inleiding	159
Perspectieven op pastoraat	159
De data	159
Samenvatting	160
Korte bespreking	161
Theologische waardering	162
Inleiding	162
Uitgangspunten en overwegingen	163
Toelichting	164
Bespreking van drie pastorale stromingen	167
Hulpverlenend pastoraat	167
Mystagogisch pastoraat	170
Biografisch pastoraat	173
Samenvatting	175
Comfort en empowerment	175
Hoofdstuk 8. De competente pastor	179
Inleiding	179
Deskundigheid: kennis en kundigheid	179
Kennis	179
Conclusie	180
Kundigheid	181
Conclusie	182
De persoon: attitude en geloof	182
Attitude	182
Geloof	184
Conclusie	184
De feitelijke en gewenste deskundigheid en persoon van de pastor	185
Een profiel van de feitelijke deskundigheid en persoon van de pastor	185
Een profiel van de gewenste deskundigheid en persoon van de pastor	186

Het ambt: legitimatie en status	187
Legitimatie	187
Status	188
De competentie van de pastor in drie dimensies	188
Theologische waardering	190
Subject, religie en pastoraat	190
Theologie ten dienste van het subject	192
Ordinary theology	192
Denken vom Anderen her	193
Conclusie	194
Theologie van de kritische hermeneutiek	195
Vier domeinen	195
Conclusie	199
Reactie van de respondenten	199
De door de respondenten gewenste competentie	200
Commentaar	202
Feitelijke competentie	203
Commentaar	204
Een vergelijking tussen gewenste en feitelijke competentie	205
Conclusies	207
Nawoord	209
Bijlage 1: de vragenlijst voor de gemeenteleden, predikanten en psycho-sociale hulpverleners	211
Bijlage 2: de drie analyses in tabellen naast elkaar	247
Summary	267
Zusammenfassung	271
Geraadpleegde literatuur	277
Curriculum vitae	283